

CATASTRUM

ÉVNEGYEDES KATASTRERTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

- Horváth Gergő: Id. komori Bedekovich Lőrinc főmérnök emlékezete
- Török Enikő: Föld- és háztulajdonosok kataszteri nyilvántartásai
- Schmidt Anikó: A kataszter és a kiigazításának terve az 1901–1906. évi országgyűlési ciklusban
- Csima Péter: A 19. századi kataszteri felmérés jelkövei
- Mikešy Gábor: Földrajzi nevek a térképeken. Magyar mikrotoponimák vizsgálata térképi források alapján
- A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak (tapu-defter) feldolgozása II. (Sz. Simon Éva)

Old. H. 116

Meg járván az elől ivott elsőben ugyan itt^{del} Lincsbán, arután
dél felében kerüvén a Zagyva, és Tarna városok két
-tes partjain fekvő malmok városoknál, és helységek azok elől járómak meg haza-
elsőben a kerületnek nevével, hogy az fel állított
dó, vagy nagobbítandó úgöhoza, a meg kiíróit
töhat minél előbb kevesen meg: másod ízben
pedig aroték kiseritisek kerületen I. Alkó k.
Szögön kívül aki fel kiíróit volna, Doian
kivül pedig, aki mordulajt tet volna egész
Helységet nem talált.

Ezen dolog, es idő hátraltatásának okát
ki fevesítelenítteni akarván első ízben a
kötségteleniséget, másodszor pedig az egy mással
való utasítással egebet nem tapasztalt.

Hanem Mikály teleken az úgö he-
-lyett a regen hibányosnak talalt malmok
jelentés nélkül kimalkatni kerületre.

Köte laje Lincsbán Die 17ten 8ten 1798

Bedekovich Lörinc
Hris Geometria

■ Bedekovich Lörinc jelentése a Zagyva és a Tarna partjain fekvő malmokat bíró városoknál tett látogatásairól és intézkedéseiről, 1798 (MNL JNSzML IV.1.b. Jász kun Kerület Nemesi Közgyűlésének közigazgatási iratai. Fasciculus 2. 1876/1798.). L. ehhez Horváth Gergő cikkét

■ ■ ■ NEVEK MINDENÜTT

A hetedik évfolyamba lépő *Catastrum* továbbra is arra törekszik, hogy a kataszteri jellegű felmérések előzményeit bemutassa, ráirányítsa a figyelmet forrásértékük jelentőségére, és olyan dolgozatokat is közreadjon, amelyek e forrástípus hasznosításával készültek.

Bedekovich Lőrinc (1751–1823) a Jászkun Kerület – egyetlen – főmérnökeként számos térképen örökítette meg korának földrajzi képét, most több évforduló kapcsán vándorkiállítás állít emléket munkásságának. A családkutatás számára jól hasznosítható kataszteri irattípusokról alapos összefoglaló készült, folytatódik a kataszter országgyűlési „jelenlétét” bemutató sorozat. A térkép- és iratanyag jól szolgál forrásként, ezt a határjelek vizsgálatára és a földrajzi nevek kutatására vonatkozó cikkek is igazolják.

A *Catastrum* hasábjain továbbra is örömmel számolunk be tudományos pályázatokról. A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal Alapja (korábban OTKA) 2019 és 2023 között a 16–17. és a 19–20. századi kataszteri iratok feltárásának folytatását is támogatja. Most és a következő számban a pályázatokat, a későbbi években az eredményeket is közreadjuk.

■ ■ ■ TARTALOM

Horváth Gergő: Id. komori Bedekovich Lőrinc főmérnök emlékezete	3
Török Enikő: Föld- és háztulajdonosok kataszteri nyilvántartásai	17
Schmidt Anikó: A kataszter és a kiigazításának terve az 1901–1906. évi országgyűlési ciklusban.	33
Csima Péter: A 19. századi kataszteri felmérés jelkövei	45
Mikesy Gábor: Földrajzi nevek a térképeken. Magyar mikrotoponimák vizsgálata térképi források alapján	49
A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak (tapu-defter) feldolgozása II. (Sz. Simon Éva)	55

CATASTRUM ■ Évnegyedes katasztertörténeti folyóirat ■ VII. évfolyam, 1. szám

A címlapon: Id. Bedekovich Lőrinc valószínűsített portréja a Nagykunság térképén, 1795 (MNL JNSzML, XV.1.a. Kéziratok térképek. T-108.). L. ehhez Horváth Gergő cikkét.

Alapítva: 2013 ■ Megjelenés gyakorisága: negyedévente ■ Alapító: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL)

■ Kiadó: Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. (HOI) ■ Címe: 1223 Budapest, Park u. 2. (info@agrarlapok.hu)

■ Felelős kiadó: dr. Béres András ügyvezető ■ Telefon: (06 1) 362-8100, honlap: www.agrarlapok.hu

Szerkesztőbizottság:

Dr. Béres András (HOI), dr. Szinay Attila (Agrárminisztérium), dr. Váczy Attila (Nemzeti Földügyi Központ), Varga Felicián (Lechner Nonprofit Kft.).

Szerkesztőség:

Címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4. ■ E-mail: info@catastrum.hu ■ Honlap: www.catastrum.hu

 www.facebook.com/catastrum

Főszerkesztő: Reisz T. Csaba (MNL) ■ Felelős szerkesztő: dr. Török Enikő (MNL) ■ Szerkesztők: dr. Pásztai László (Országos Széchényi Könyvtár), Varga Felicián (Lechner Nonprofit Kft.) ■

Olvasószerkesztő: Reményi József Tamás

■ Kézirat-előkészítés: Dávid Ildikó

A szerkesztőség kéziratokat nem őriz meg és nem küld vissza.

A nyomdai munkálatokat végezte: Gyomai Kner Nyomda Zrt., felelős vezető: Csöndes Zoltán vezérigazgató

Előfizetés: a kiadónál ■ Előfizetés egy évre 4800 Ft, számonként 1200 Ft.

Támogató: Agrárminisztérium, Nemzeti Földügyi Központ

ISSN 2064-5805

SUMMARY

HORVÁTH, Gergő: Remembrance of Lőrinc Bedekovich Sr., Chief County Engineer

horvath.gergo@mnl.gov.hu

Lőrinc BEDEKOVICH Sr. (1751–1823) was the first and as a matter of fact, the last chief county engineer of the Jászkun District. He had a Slavonian descent but he was born in Jászapáti in a noble family. He was elected as chief county engineer of the Jászkun District in the summer of 1779, and he stayed in his office until the fall of 1819. After his retirement he was succeeded by three district engineers; one of them, Lőrinc BEDEKOVICH Jr., his son who worked as the engineer of the Jász District until 1848. The author summarizes the importance of the chief county engineer's work and his professional legacy, while the last section introduces the travelling exhibition based on his hand-drawn maps.

TÖRÖK, Enikő: Cadastral Records of Land and House owners

torok.eniko@mnl.gov.hu

During the cadastral work between 1850 and 1918, the owners were registered on maps (field sketch, indication sketch) and various records (list of names, house number register, land register, list of dwellings, individual property record, summary of individual property records). The types of records currently described, based on the survey instructions, along with maps, are well-suited for family history researches, as they include the name, residence, house number, the lot number of real estates owned by the landowner, and even his job.

SCHMIDT, Anikó: The Cadastre and its Plan of Adjustment during the Parliamentary Cycle between 1901 and 1906

schmidt.aniko@mnl.gov.hu

The issue of cadastre was discussed also in connection with the retirement, the river regulatory associations, the Transylvanian divisions, the cadastral and property registers due to the increasing loan requirements, as well as the planned cadastral adjustments during the 1901–1906 parliamentary cycle. Because of the importance and the costs of the case, the government dared to take steps to adjust the cadastre only after lengthy preparations and data collection. In the end, there was no substantive bill issued during this term, only preliminary studies were completed.

CSIMA, Péter: The Signing Stones of the 19th Century Cadastral Survey

csimapeter1@gmail.com

The author discovered the signing stones marked 'KF' in a yard, which had been set during a survey before the cadastral map and a land plot were made in 1884, during the survey of the unique landscape values of the village of Jászdózsa in 2010, and later in 2017, during a field trip to prepare the village decree. The design of the two signing stones corresponds to the specification in the "Instruction" published in 1869.

MIKESY, Gábor: Geographic Names on Maps. Investigation of Hungarian Microtoponyms from Map Sources

gabor.mikesy@lechnerkozpont.hu

In state cadastral and topographic mapping, geographic names were given on the basis of regulations (instructions, decrees, tokens, etc.) that strongly influenced the names of the terrestrial units, the level of detail, the language, as well as that the source of the names should be found in the local community or maybe on an earlier map. The study, which examines the fulfilment of the requirements in the other areas, provides a better understanding of the source value of the map types and explains why the names of two maps of the same area, may differ so much.

SIMON, Éva: (Tapu-defter) Processing of the Cadastral Documents of the Hungarian Occupation Areas and the Periphery of Occupation II.

simon.eva@mnl.gov.hu

In 2014 a cooperation began between the HAS and the National Archives of Hungary in order to create a browsable, integrated and visualized database on Ottoman accommodation and conquest in the 16-17th c. available for broad public. The new research aims to continue the work by processing 4 new regions (130 tax registers: Koppány, Szekcső, Szekszárd, Szeged), now in the core zone of the conquest, which would provide data altogether for 50% of the conquered area. The complexity of the research requires a multi-institutional and interdisciplinary approach.

HORVÁTH GERGŐ

Id. komori Bedekovich Lőrinc főmérnök emlékezete

„240/200/40”

Id. komori Bedekovich Lőrinc (1751–1823) a 18–19. század fordulóján élt és kevésbé ismert mérnökök egyike, négy évtizedes munkássága és szakmai hagyatéka alapján mondhatjuk, hogy korának egyik kiváló szakembere volt. Személyéhez kötődően 2019 kettős évfordulót is elhozott: 240 éve, 1779-ben választották meg a Jászkun kerület főmérnökének, és 200 éve, 1819-ben vonult onnan nyugdíjba. A kettős évforduló kiváló alkalomként szolgált arra, hogy a főmérnökről a Jászkunság is megemlékezze, így több program keretében is megismerhették a személyét és munkáit, azok jelentőségét. A Jászfényszarui Bedekovich Lőrinc Népfőiskolai Társaság 2019 szeptemberében emlékkonferenciát rendezett Jászfényszarun, ahol az előadások kiemelten a geometráról és koráról szóltak, novemberben pedig megnyílt a Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárával (= MNL JNSzML) együttműködésben készített, a főmérnök kéziratos térképeiből összeállított molinós vándorkiállítás. Utóbbi nem titkolt célja, hogy egyrészt a szakember emlékét, szakmai és kulturális hagyatékát ápolja, másrészt munkásságán keresztül megidézzék a Jászkunság két évszázaddal ezelőtti világát. Az alábbiakban a főmérnökről és a munkásságáról emlékezünk meg, és röviden bemutatjuk a vándorkiállítást.

A 18. századi Jászkunság és első főmérnöke

Bedekovich korának és munkásságának megismeréséhez először is több mint két évszázadot kell visszamennünk az időben, amikor Jász-Nagykun-Szolnok megye a mai formájában még nem létezett, későbbi területének nagy része pedig a Jászkun kerülethez tartozott. A Jászkun kerület a Magyar Király-

ságnak a középkortól fokozatosan kialakult, különleges jogállású területe volt. Három nagyobb területi egységből állt (Jászság, Nagykunság, Kiskunság), lakói pedig bizonyos szolgálatokért cserébe széles autonómiát élveztek. A három közigazgatási egység teljes egybeforrásához egy közös trauma és az ezt követő összefogás vezetett. 1702-ben ugyanis a pénzsűkében levő I. Lipót magyar király (1658–1705) 500 000 rajnai forintért zálogba adta a Hármaskerületet a Német Lovagrendnek, ezáltal a lakosság az addigi kiváltságait elvesztve, lényegében jobbagyosra süllyedt. A Jászkunság nem nyugodott bele helyzetébe és a Rákóczi-szabadságharc során fegyverrel, ezt követően pedig békésebb eszközökkel igyekezett visszanyerni régi privilégiumait. A küzdelem 1745-ben végül sikerrel járt: Mária Terézia engedélyezte, hogy a fél millió rajnai forintot kifizessék és régi állapotukba visszakerüljenek, az önmegváltás (redemptio) és az abban való részvétel pedig gyakorlatilag a Jászkunság belső társadalmi struktúráját meghatározó eseménnyé vált. 1745-től Jász-Nagykun-Szolnok vármegye 1876. évi megalakulásáig, bár némi megszorításokkal ugyan, a terület elkülönülése és önállósága megmaradt.

Id. Bedekovich Lőrinc szlavón köznemesi családból származott; felmenői a 13. század derekán kapták a nemesi rangot és vele együtt a Varasd vármegyei Komor települést (a mai Veliki Komort), valamint a hozzá tartozó részeket IV. Béla (1235–1270) magyar királytól. A család idővel sok ágra szakadt, majd több le származottjuk is a mai Magyarország területén telepedett le, néhányan pedig magas rangú világi és egyházi hivatalt is betöltöttek. A főmérnök életútját tekintve fontos személyiség volt a család jászsági ágának megalapítója, Bedekovich Boldizsár, aki valamikor a 17. század végén

TÖRÖK ENIKŐ

Föld- és háztulajdonosok kataszteri nyilvántartásai*

A 19. századi kataszteri felmérésnek alapvetően fontos része volt a telektulajdonosok személyének megállapítása és nyilvántartásba vétele, mert így tudták meghatározni a földadóra kötelezettek személyét, illetve hogy az egyes személyek mekkora és milyen minőségi osztályba sorolt földterületek után adóznak. A felmérés során különböző térképeken (felvételi előrajz, birtokvázlat), különféle jegyzékekben (névjegyzék, házsámjegyzék, lakóházak jegyzéke, egyéni birtokívek, birtokívek összesítése) és a telekkönyvekben tartották nyilván a tulajdonosokat. Tanulmányomban a jegyzékek és a telekkönyvek típusait vizsgálom, elsősorban a Magyarországot érintő kataszteri felmérési utasítások alapján.¹

A egyes nyilvántartások az ideiglenes földadó (provizórium) megállapításához kapcsolódóan, illetve a dűlönkénti felmérés során is megjelentek: névjegyzék, telekkönyv, egyéni birtokív, birtokívek összesítése; a többi azonban az állandó kataszterre, illetve a részletes, 1:2880 méretarányú telkenkénti felmérésre jellemző. Általában formanyomtatványokra készültek, amelyek vagy német, vagy magyar, vagy kétnyelvűek voltak.

A korabeli utasításokban a birtokos (Besitzer) és a tulajdonos (Eigenthümer) kifejezéseket szinonimaként használják, általában tulajdonost értenek rajta. A kataszteri nyilván-

tartásokba a tulajdonosok nevét kellett felvenni, ahogy az 1850. évi utasításban is szerepel: *„Olyan földeknél vagy házaknál ellenben, melyek tulajdonosa a haszonvételt, akár készpénzbeli kibérlés, akár a munkatételi kötelezettség és a termés meghatározott részének átszolgáltatása mellett, ideiglenesen több évre másnak átengedi, nem az ideiglenes haszonvevő, hanem a vagyon tulajdonosa iratlik be, mint birtokos. Az ily földek vagy házak bérlői tehát, kik ezen esetben vannak, tulajdonosoknak vagy a föld birtokosainak nem tekintetnek. Szintúgy nem lehet ilyenekül venni azon egyéneket sem, kik csak a vagyon kezelésével vannak megbízva, milyenek: a gondnokok, gyámtyúk, zárfelügyelők s.a.t.”* Azonban zálogbirtoknál kezdetben a birtokost vezették be a nyilvántartásokba: *„Ellenben azon földek- és házaknál, melyek a tulajdonostól több évek előtt zálogban (pignus) szerződésileg biztosítékul vagy átírás útján (modo hypothecario vel inscriptitio) határozatlan időre a beruházási összeg visszafizetése mellett egy vagy több haszonvevőnek (inscriptionalistának) átadattak, s melyektől az utóbbiak tetteleg adót fizetnek, a haszonvevő iktattatik be a telekkönyvbe, mint birtokos, s e körülmény, hogy a ház vagy föld N. N. átírott vagyona, az „Észrevételek” rovatában világosan feljegyeztetik.”* A zálogbirtokot a későbbi utasítások nem említik, csak az 1904. évi: *„Bérlők,*

* A bécsi kutatásaimat a Klebelsberg Kuno-ösztöndíj (2015) támogatásával végeztem. Ezúton is köszönöm Oross András bécsi magyar levéltári delegátusnak a kutatásban nyújtott segítségét. Jelen kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 Erről l. még TÖRÖK ENIKŐ: Néhány kataszteri irattípus. *Archivarium historicorumque magistra. Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára.* Szerk.: KÁDÁR ZSÓFIA – LAKATOS BÁLINT – ZARNÓCZKI ÁRON. Bp., 2013. 217–235. (= TÖRÖK, 2013). A térképekről l. TÖRÖK ENIKŐ: Felvételi előrajz, kataszteri térkép és birtokvázlat. *Catastrum*, 1. (2016) 2:14–21. Vö. REISZ T. CSABA: A kataszteri felmérési utasítások. *Catastrum*, 2. (2015) 1:3–10. Köszönetet mondok Reisz T. Csabának és Schmidt Anikónak a kutatásban nyújtott segítségért.

gondnokok, haszonélvezők vagy zálogbirtokosok nem tekinthetők birtokosoknak s így, mint birtokosok be nem jegyezhetők”.²

Provizórium

A provizórium esetében a telekkönyvnek, a névjegyzéknek, az egyéni birtokívnek és a birtokívek összesítésének a szerkesztése nem a műszaki munkálatok részét képezte, így a mérnökök nem vettek részt ezek összeállításában. Ezen nyilvántartások szerkesztése az ideiglenes földadó megállapítását, a becslést megelőző előmunkálatként a hat tagból álló községi választmány feladatai közé tartozott. A választmánynak, amelyet a helybeliek választás útján saját maguk közül hoztak létre, volt egy elnöke (ügyvezető tisztt) és egy írno-ka (tollvivő, jegyző), munkáját a becslőbiztos ellenőrizte. Ezen iratok előállításáról az 1850. évi becslésre vonatkozó utasítás rendelkezett.³

Névjegyzék

A névjegyzéket a telekkönyv szerkesztése előtt állították össze, hogy a „telekkönyvi beiktatás”-t, vagyis a tulajdonosok adatainak a telekkönyvbe történő bevezetését ezzel segítsék. A névjegyzékben betűrendben vették fel az összes, a „faluban lakozó és idegen” tulajdonost házsámukkal együtt. A vezetésével megbízott választmányi tag a telekkönyv összeállításával párhuzamosan az egyes nevek mellé beírta a kapcsolódó helyrajzi számokat is, hogy ezzel megkönnyítsék és meggyorsítsák az egyes tulajdonosok vagyonbeli kimutatását, vagyis az egyéni birtokívek készítését. Az 1850. évi utasí-

tás egy mintát is közölt a névjegyzékről (F mintázat a 62. §-hoz) a következő címmel: *Betűsorozatos névjegyzéke a földbirtokosoknak, s feljegyzése a helyrajzi számoknak, mellyek alatt a földek a földadó-provisorium számára készített telekkönyvben előfordulnak; Alphabetisches Verzeichniß der Grundbesitzer und Angabe der topographischen Nummern, mit welchem ihre Grundstücke in dem Lagerbuche für das Grundsteuer-Provisorium erscheinen.* A minta rovatai: *Tételszám / Post-Nro.; A földbirtokosnak család- és keresztnéve, ház-szám, helyrajzi szám / Des Grundbesitzers Zu- und Vorname, Haus-Nr., topographische Nummer.*⁴

Telekkönyv

A választmány minden egyes teleknek helyrajzi számot (birtokrészlet-szám, Parcelle-Nummer) adott, a számozás a dülők sorszáma szerint történt. Az első dülőt a belterület (belső telek, Ortsried) képezte, innen haladtak kifelé. A telekkönyvben a helyrajzi számok sorrendjében vették fel a tulajdonosok és a telkek adatait az E minta szerint, amelynek címlapján a következő cím olvasható: *Vallomány- vagy telekkönyve NN. adó-községnek; Fasions- oder Lagerbuch der Steuergemeinde NN.* A „vallomány- vagy telekkönyv” kifejezés arra utal, hogy az egyes telkek nagyságát a tulajdonosok bevallása, bemondása alapján rögzítették, nem pedig műszaki felmérés alapján. Olykor korábbi felmérések adatait és térképeit is felhasználták ebből a célból. A későbbiekben a telekkönyv területi adatait, konkrétan az egyes dülők területének nagyságát összevetették a műszaki felmérés adataival, és eltérés esetén –

2 Az utasítások szövegére a paragrafusok számának megadásával hivatkozom. *Utasítás az 1850-ki martius 4-ről kelt legfelsőbb pápens által rendelt földadó-provisorium számára eszközendő földjövdelem-kiszámítások véghezvitelére. Instruktion zur Ausführung der Grundertrags-Erhebungen für das mit dem allerhöchsten vom 4. März 1850 angeordnete Grundsteuer-Provisorium.* Ofen, 1850:56–57. (= *Utasítás*, 1850). *Instruktion zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Katasters in Folge der Allerhöchsten Patente vom 23. Dezember 1817 und vom 20. October 1849 angeordneten Landes-Vermessung.* Wien, 1856:194. (= *Instruktion*, 1856) *Instruktion zur Ausführung der in Folge der Allerhöchsten Patente vom 23. Dezember 1817 und vom 20. October 1849 angeordneten Katastral-Vermessung.* Wien, 1865:147. (= *Instruktion*, 1865) *Utasítás a katasteri felmérés végrehajtására.* Buda, 1869:61. (= *Utasítás*, 1869). *Utasítás az országos katasteri felmérés végrehajtására. I. rész. Háromszög-tani háromszögelés általános része és részletes felmérés.* Kiadta a m. kir. Pénzügyminisztérium 1904. december hó 17-én 1.583. szám alatt kelt rendelettel. Bp., 1910:64. (= *Utasítás*, 1904).

3 *Utasítás*, 1850:3–5., 13., 49., 51–52., 54–55., 62., 79.

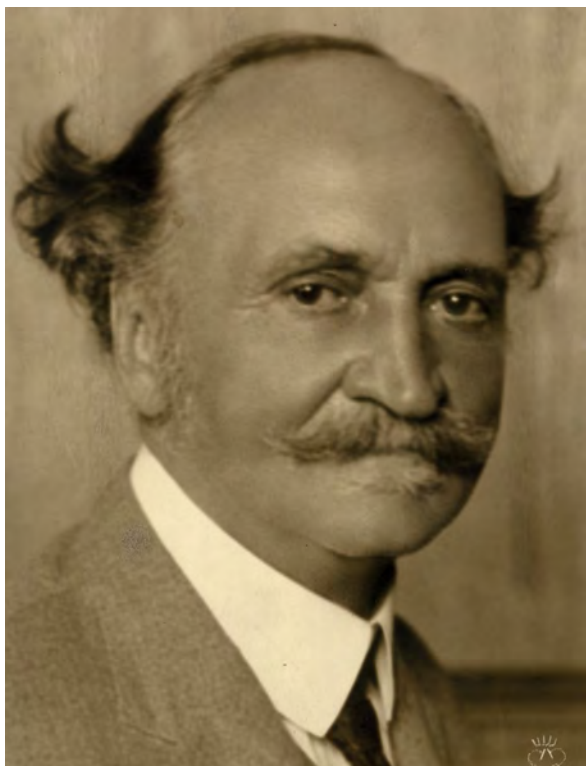
4 *Utasítás*, 1850:62.

A kataszteri tiszta jövedelem mint nyugdíj-, illetmény- és adóalap

Molnár Nepomuk János (Sopron megye, Eszterháza) a kántortanítók nyugdíja kapcsán kérte, hogy a nyugdíj kiszámításánál a kántori fizetést is számítsák be, egyúttal sérelmezte, hogy a nyugdíjba is beleszámító földjövedelmet a kataszteri tiszta jövedelem szerint veszik fel. A lelkészek kongruájának összeírására hivatkozva kérte, hogy a földjövedelem megállapításánál a tényleges, és ne a kataszteri jövedelmet vegyék alapul, mert utóbbi alig tízed- vagy huszadrészét teszi ki a valós összegnek.⁵ Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter a felvetés jogosságát elismerte és biztosította a képviselőházat, hogy a tanítói földjövedelem meghatározásáról méltányosan fog gondoskodni.⁶

1902. április közepén – amikor felmerült, hogy a tanítói földek tiszta kataszteri jövedelme kétszeres értékben számítson a nyugdíjigénybe – újra fellángolt a vita. Bauer Antal (Veszprém megye, Ugod) és Bakó József (Veszprém megye, Enying) egyaránt túl alacsonynak érezték a felszorozott kataszteri tiszta jövedelmet, utóbbi pedig megismételte Molnár Nepomuk János indítványát, hogy a nyugdíj megállapításánál a tényleges jövedelmet vegyék alapul.⁸

A kataszteri tiszta jövedelemmel alábecsült földhozam kérdése a községi és körjegyzők, valamint a segédjegyzők illetményeinek szabályozásánál is előkerült, erről törvény is született (1904:XI. tc.). Ennek indoklása kitért arra, hogy „a földhaszonélvezeteket csak a kataszteri tiszta hozadék alapján vehettük számításba. Ez pedig jelentékenyen kisebb, mint a föld tényleges jövedelme. Eszerint azon jegyzők összes javadalmazása, akik javadalmukat részben ingatlan haszonélvezetében nyerik, nagyobb értéket

■ Wlassics Gyula (1852–1937) vallás- és közoktatásügyi miniszter (1895–1903), jogász, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. (Jelzet: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár /= MNM TF/ 61/1258⁷)

képvisel, mint amennyinek a mellékelt kimutatásokon fel van tüntetve. [...] Ezért] a jegyzők által haszonélvezett ingatlanok valóságos átlagos jövedelme – a törvényjavaslat törvényerőre emelkedtével a végrehajtás során – ki fog számíttatni, a fizetés-kiegészítésnél nem a kataszteri tiszta hozadék, hanem a valóságos átlagos jövedelem fog tekintetbe vétetni, ennél fogva a fizetés-kiegészítéshez szükséges összeg kisebb lesz [...], a valóságos jövedelem a kataszteri tiszta hozadéknak átlag véve mintegy háromszoros összegét teszi”.⁹ A képviselőház közigazgatási bizottsága egészen nyíltan kimondta, hogy a jegyzői illetménykiegészítés kataszteri tiszta jövedelem alapján történő kiszámolása „nem nyújt biztos

5 Kongrua: a pap minimális évi járandósága. A kongrua összegét a II. világháború befejezéséig az állam állapította meg egy bizottságon keresztül, amelyben az egyház képviselői is benne voltak.

6 25. országos ülés (1901. december 7.) KN, I:366., 371.

A felszólaló képviselők életrajzi adataira l. Országgyűlési almanach 1901–1906. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és képviselőház tagjairól. Szerk.: STURM ALBERT. Bp., 1901. Online is elérhető a Hungaricana Közgyűteményi Portálon (www.hungaricana.hu).

7 Ezúton is köszönjük dr. Lengyel Beatrix és Gaskó Judit szíves segítségét a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárban őrzött képviselőportrék felkutatásában.

8 90. országos ülés (1902. április 14.) KN, V:312., 92. országos ülés (1902. április 17.) KN, V:389.

9 A törvény teljes szövege és indoklása online is elolvasható: Ezer év törvényei. <https://net.jogtar.hu> és KI, XXXI:140–158.

CSIMA PÉTER

A 19. századi kataszteri felmérés jelkövei

Jászdózsa falu egyedi tájértékeinek 2010-ben történt felvételezésekor a Jászapáti felé eső településhatár egyik határdombján, korábbi táj kutatásaink során általunk addig sehol nem látott, szabályosan faragott kőoszlopra bukkantunk, egyik oldalán bevéselt „KF” betűkkel.¹ Geodéziai ismereteink alapján rögtön feltételeztük, hogy földmérési jellel van dolgunk, de azt, hogy mikor és milyen felmérés során állították, akkor alapos vizsgálódás ellenére sem sikerült kiderítenünk. Csak 2018-ban, amikor a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) munkatársainak a 19. századi kataszteri felmérésekkel kapcsolatos kutatásairól értesültem, akkor találtam rá arra a forrásanyagra, amely megvilágosította számomra a történetet. A levéltár munkatársai a 19. században Magyarországon végzett kataszteri felmérések történetének sok részletét felderítették és ismertették a *Catastrum* folyóiratban.² Az eddig megjelent publikációk azonban nem foglalkoztak a felmérési pontok terepi jelölésével.

A kataszteri felmérések módszeréről rendelkező, 1869-ben kiadott magyar nyelvű „*Utasítás*” harmadik fejezetének „F” alfejezete „*Háromszögmérési pontok állandósítása*” címmel hétoldalnnyi terjedelemben foglalkozik a mérési pontokat rögzítő jelkövek és faoszlopok állításának módjáról. Az utasítás mellékletei között pedig a XV. számú „minta” bemutatja a felállítandó jeleket és meghatározza azok elhelyezésének módját.³ A minta rajzai alapján egyértelműen meghatározható, hogy a határdombon lévő jelkövet Jászdózsa kataszteri felmérésekor állították a 19. század második felében.

Jászdózsa ideiglenes kataszteri térképe 1852-ben, a kataszteri térkép és birtokvázlat 1884-ben került kibocsátásra.⁴ Az 1852. évi térkép mindössze két földmérési jelet ábrázol, egyiket sem határdombon. Magyarország kataszteri háromszögelése 1853-ban kezdődött, és 1879-ben érkeztek el Jász-Nagykun-Szolnok vármegyébe, a háromszögelési dokumentumok 1879 és 1882 között készültek. Jászapáti felmérése 1883-ban,

- 1 CSIMA PÉTER – MÓDOSNÉ B. ILDIKÓ: *Jászdózsa kultúrtörténeti egyedi tájértékeinek katasztere*. Kézirat. BCE Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék. Bp., 2010. 79 p.
- 2 TÖRÖK ENIKŐ: Felvételi előrajz, kataszteri térkép és birtokvázlat. *Catastrum*, 1. (2014) 2:14–21. PÁLYI ZSÓFIA KATA: A kataszteri térképek 1869. évi jelkulcsa. *Catastrum*, 1. (2014) 3:19–23. REISZ T. CSABA: A kataszteri felmérési utasítások. *Catastrum*, 2. (2015) 1:3–10.
- 3 *Utasítás a kataszteri felmérés végrehajtására*. Budán, 1869.
- 4 *Dorf Jász Dósa in Ungarn Ofen Pesther District*. Aufgenommen und ausgezeichnet durch Emerich Korponay. [1:7200]. 1852. Országos Széchényi Könyvtár Térképtár, K 601 A1-5. Jászdózsa nagyközség Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében. [1:2880] 1884. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), S 78 Kataszteri gyűjtemény, Térképek – 124. téka – Jászdózsa – 1–28. *Jászdózsa kataszteri birtokvázlata*. Az 1–12, 14–15 és 20-as jelű szelvényeket szerkesztette Rusz Kornél mérnöksegéd, felvette Matejosky József főmérnök; a 13, 16–19 és 21–27-es jelű szelvényeket kiszámította és kirajzolta lovag Mersich Ulászló segédmérnök. [1:2880]. 1884. A birtokvázlatot Jászdózsa Község Önkormányzat Irattára őrzi.

■ Jelköves határdomb a jászdózsai határon vezető dűlőútról nézve, déli irányból (A helyszíni felvételeket a szerző készítette)

Jászdózsáé 1884-ben történt, így a jelkő állítására ebben az időben kerülhetett sor.⁵

Az 1884. évi birtokvázlaton négy határdombot megkülönböztető jelölést kapott, a határdombok szokásos jelölését egyesítve a kataszteri térkép „graphikus pont” jelével. Az így módon jelölt négy határdomb egyike a Jászdózsá–Jászapáti határan ma is meglévő, másfél méter magasságú, ovális alaprajzú jelköves domb.

Bár az „Utasítás” szöveges része nem adja meg sem a jelkövek, sem a fából készített jeloszlopok méretezését, a mintarajzokból megállapítható, hogy az elsőrendű pontokon állított köveknek 30 hüvelyk (79 cm) magasnak és 12x12 hüvelyk (31,6x31,6 cm) keresztmetszűnek kellett lenniük. A második, a harmadik és a „négyedik” rendű pontokon elhelyezett jelek pedig egyformán 25 hüvelyk (65,85 cm)

■ 16. számú határdomb jelkövel, Jászdózsá 1884. évi birtokvázlatán

magassággal és 10x10 hüvelyk (26,3x26,3 cm) keresztmetszeti mérettel készültek.

Az „Utasítás” mintarajzokat közül az elsőrendű pontokon állítandó jelek földben és sziklás talajon történő; valamint az alsóbbrendű pontok három típusa (durván faragott kő, rendesen faragott kő és faoszlop) elhelyezésének módjára.

Hét évvel később, 2017-ben ismét terepi vizsgálatokat végeztünk Jászdózsán, ami ezúttal a falu településképi rendeletének előkészítését szolgálta.⁶ Ekkor bukkantam rá Holló László – Jászdózsá Települési Értéktár Bizottságának vezetője – lakóházának udvarán a jelkő egy másik – eredeti helyéről kivett – példányára. A követ feltehetően a Jászdózsá–Jászjákóhalma határvonalról emelték ki,

5 A háromszögelés kezdetéről I. TÖRÖK ENIKŐ: A „földképi”, azaz felmérési igazgató hatásköre az 1854. évi előírások szerint. *Catastrum*, 4. (2017) 2:15–28. A háromszögelési munkarészek őrzőhelye: Lechner Tudásközpont Területi, Építészeti és Informatikai Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság archívuma, Könyvek 299–300. V/151. és V/153. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye, Háromszögméreti jegyzőkönyv, 1880; Könyvek 473. I/189. Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Jász-Nagykun-Szolnok vármegye, Kézikönyv, I., II. III. rendű hálózat, 1879; Könyvek 649., 664–665. I/199. I/198., I/197. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye, Kézikönyv, Vízzintes szögmérések felsőbb rendű hálózatban, 1880; Könyvek 746. I/206. Heves és Jász-Nagykun-Szolnok vármegye, Kézikönyv, Vízzintes szögmérések II. és III. rendű hálózatban, 1882; Könyvek 753. I/208. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye, Kézikönyv, Vízzintes szögmérések felsőbb rendű hálózatban, 1882; Könyvek 754. I/207. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye, Kézikönyv, Vízzintes szögmérések II. és III. rendű hálózatban, 1882; Könyvek 1190., 1194. V/166., V/170. Jász-Nagykun-Szolnok és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, Háromszögméreti jegyzőkönyv, 1882; Vázlatok 2026. X/107. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye, számolati és kitzzési vázlatok 1880; Vázlatok 2029. X/109. Jász-Nagykun-Szolnok és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, számolati és kitzzési vázlatok, 1880. Vázlatok 2044. X/118. Jász-Nagykun-Szolnok és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, észlelési és kitzzési vázlatok, 1882. A pontok helyszínrajzi leírása is az archívumban található. Köszönöm dr. Török Enikőnek, hogy Némethné Meier Éva, a Lechner Tudásközpont adatszolgáltatási felelőse adatközlését velem megosztotta.

6 ALVÁRI CSABA – CSIMA PÉTER – MÓDOSNÉ BUGYI ILDIKÓ: *Jászdózsá településképi arculati kézikönyve*. Kézirat. Bp., 2017. 49 p.

MIKESY GÁBOR

Földrajzi nevek a térképeken.

Magyar mikrotoponimák vizsgálata térképi források alapján¹

Bevezetés

1. A dolgozat Magyarország földrajzi neveinek zömét kitevő mikrotoponimákkal, azokon belül a külterületek neveivel foglalkozik a térképi ábrázolásban betöltött szerepük szempontjából. Általános tapasztalat, hogy a különböző források – legyenek azok térképek vagy egyéb, helyadatokat is közlő szöveges források – ugyanarról a kisebb régióról igen nagy változatosságú helynévanyagot mutatnak még akkor is, ha közel egyidejű adatokról van szó. Bár Magyarországon igen nagy hagyománya és nagy irodalma van a földrajzi nevek kutatásának, a különböző térképen előforduló nevek feltárására, elemzésére való szándékot egyelőre nem találtam a szakirodalomban. A térképek a mikrotoponimák legjelentősebb hordozói, több részletes térképsorozat elkészült az egész országot átfogóan, különösen azokon a területeken kell nagy figyelmet fordítani rájuk, ahol nem készültek más, pl. nyelvészeti célú helynévgyűjtések.

A helynevek a szókincs igen jelentős mennyiségű és erős nyelvi, kulturális, történeti értéket magukban hordozó állományát képezik, ezért alapos megismerésük társadalmi és tudományos érdek. A nevek az élet számos területén és több tudományban szolgáltathatnak értékes adatokat a névtani és nyelvészeti megközelítéseken túl, leginkább a történeti (hely-, társadalom-, gazdaság-, család- és művelődéstörténet) és földrajzi vonatkozásokat emelném ki, de akár az ökoszisztéma változásai is megragadhatók a nevek által. Ugyanakkor maga a nevek kutatása sem nélkülözheti az érintett tudományokban való minimális jártasságot, a

földrajzi nevek valamennyi típusa multidiszciplináris megközelítést igényel. A névkincs egy új kiaknázási lehetősége egy bizonyos revitalizációs igény kielégítése: újranevesülő területeken előszeretettel keresik elő a régi helyneveket, hogy arról nevezzék el utcáikat, cégeiket stb. A források minősítése elengedhetetlen valamennyi felhasználási területhez, ehhez pedig kritikai megközelítés szükséges. A kritikának alapvetően támaszkodnia kell a névállományok keletkezési körülményeinek feltárására: a célokra, a szellemi közegre, a módszertanra és az adatolás személyi és technikai lehetőségeire, legyen a forrás akár történelmi, akár kortárs. A legfontosabb a hitelesség kérdése. A mikrotoponimák esetében ezt úgy fogalmazhatjuk meg: a forrás mennyire alapul a szóban forgó helyen élő lakosság valószínű névhasználatára.

A földrajzi nevek lokálisan rögzült, fizikailag – ha nem is élesen, mégis alapvetően – elkülöníthető objektumokra vonatkozó, azokat egyedien azonosító nyelvi elemek. A nevek és a névvel jelölt objektumok (másképp denotátumok) kapcsolatát a térképek biztosítják (beleértve ebbe a fogalomba minden olyan eszközt és alkalmazást is, mely meghatározott rendszer szerint térbeli információt közvetít), így a helynevek szempontjából sem mellékes, hogy milyen célból készült és milyen pontos azonosítást lehetővé tevő térképeken adatolták a neveket. Így a dolgozat célkitűzései között a térképfajták és a helynevek viszonyának tisztázása is szerepel. A földrajzi név a tulajdonneveknek az a fajtája, amelynek esetében a jelölt viszonylag ritkán olyan diszkrét entitás, mint a személy- és állatnevek, tárgyak és címek ese-

¹ Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Nyelvtudományi Doktori Iskolájában 2020. január 29-én sikerrel megvédett doktori disszertáció téziseit a Catastrum közlési szabályainak megfelelő szerkesztésben ezúton adjuk közre. *A szerk.*

tében. A névvel azonosított helyek ábrázolása, illetve fordítva, az elkülönített helyekhez nevek rendelése összetett feladat, amelyben a helyi adatközlők és a topográfusok, geodéták együttműködése hozza meg az eredményt. Mind a természet munkája, mind a gazdasági tevékenység következtében a denotátumok is folytonosan átalakulóban vannak, az ott élő társadalom viszonyai sem állandóak, és a különböző korok térképei is többféle névrendszert eredményezhettek, alapvetően a térkép célja és méretaránya függvényében. A térképeknek (jó esetben) követniük kell, hogy a földrajzi nevek egy élő rendszer, egy adott közösség kommunikációs eszközei, fontos szerepük van a közösség térbeli tájékozódásában.

2. Dolgozatom anyaga a két meghatározó térképes ágazatban, a földmérési/kataszteri és a topográfiai/katonai térképezésben alkalmazott (regisztrált vagy csak ábrázolt) mikronevek, kis kitekintéssel más releváns térképfajtákra (pl. turistatérképek) és kiadványokra (pl. nyelvészeti névgyűjtések). A topográfiai térképek közül – mivel többféle méretarányban készültek – lehetőség szerint az ún. alaptérképek a vizsgálat tárgyai. Mivel egy-egy térképezési folyamat akár évtizedeken át húzódhatott, kutatásomnak pontos időhatárait nem tudom megadni, de megállapításaim zöme az 1830-as évek derekától (amikor a 2. katonai felmérés Magyarország területére ér) a rendszerváltásig terjedő bő másfél évszázadra vonatkozik. A kataszteri térképek (melyekből több sorozat is készülhetett a teljes történelmi Magyarország valamennyi községére, átlagosan 25-30 szelvényt eredményezve) összesített szelvénytáráma elérheti a millió darabot, a topográfiai térképek egy-egy sorozatának a szelvényei – a méretarány függvényében – a néhány száztól a négyzet meghaladó mennyiségig terjednek. A térképek névanyagáról digitális korpusz nem áll rendelkezésre, képi anyagok újabban már vannak. A témakör meghatározásakor zömében papíralapú térképeket vizsgáltam, azóta számos régebbi térképsorozat az interneten is elérhetővé vált, és további digitális ál-

lományok keletkeztek földmérési és térképészeti kutatóhelyeken, levéltárakban stb.

Az anyag ilyen bősége egy-egy forrás esetében sem teszi lehetővé a teljes feldolgozást, a következtetések levonásához ez nem is szükséges. A térképi névállományok általában nem függetlenek egymástól, tulajdonképpen egy-egy névállomány a másik tükrében értelmezhető (amennyiben az összevetésekből kiderül, hogy átvételről vagy módosított, illetve új névrajzról beszélhetünk), így mindenképp a szélesebb körű, ám egy-egy forráscsoportot tekintve mintaterületekre épülő áttekintést tartottam célravezetőnek.

A kataszteri térképezés – a 18. századi, félbe maradt és többnyire meg is semmisített kezdeményezések után – a szabadságharc leverését követően indult, s tulajdonképpen tart a mai napig. A kataszteri térképezés első száz évében a földrajzi nevek központi szerepet játszottak, igazgatási funkciók kötődtek hozzájuk. Olyan részletességgel térképezték fel a teljes országot, hogy a legkisebb földrészletek korrekt azonosítását is lehetővé tegyék, ez képezte ugyanis az akkori legfontosabb adónem, a földadó alapját. Későbbiekben a helynevek szerepe fokozatosan háttérbe szorult, elsikkadt.

A topográfiai térképezés a kezdetektől erősen kötődött a katonai feladatokhoz, polgári topográfia csak a vizsgált korszak utolsó harmadában jelent meg. Az előbbiben 1:25000 a leginkább jellemző méretarány, az utóbbiban az 1:10000. A topográfiában a névvel jelölt objektumok merőben különböznek a katasztertől, amennyiben a terepi tájékozódás és a logisztika szempontjai másfajta helyismeretet követeltek meg, mint a földtulajdon nyilvántartása. A domborzat, a vízrajz és a külterületi lakott helyek vonatkozásában törekedtek minél pontosabb felvételekre.

3. Az állami térképezés nagy szervezetet, jelentős műszaki adottságokat és felkészített személyi apparátust feltételező, költséges tevékenység volt mindig, s mint ilyen, szigorú szabályok és ellenőrzések mellett zajlott. E körülményekhez koronként változóan titkosítás is társult. A szabályok vonatkoztak a névírásra is. A különböző jogi érvénnyel bíró előírások

A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak (tapu-defter) feldolgozása II.

Háttér, nemzetközi előzmények és saját előzmények a projektben

Magyarország speciális határvidéki helyzeténél és párhuzamos magyar-oszmán forrásadottságainál fogva az oszmán összeírások (defterek) kiadásában és feldolgozásában (a defterológia fejlődésében) a nemzetközi tudományág születésétől kezdve vezető szerepet játszott. A források szövegátiratban való filológiai közlését még ma is a Fekete Lajos nevével fémjelzett „magyar iskola” módszerként tartja számon a szaktudomány.¹ A későbbiekben a különböző típusú defterek összehasonlító elemzésével Káldy-Nagy Gyula, Dávid Géza és Hegyi Klára mutatott új utakat.² Az utóbbi két évtizedben azonban Magyarországon viszonylag csekély számban jelentek meg új szandzsákösszeírás-kiadások.³

A tapu-defterek feldolgozásában az 1980-as évek végétől kezdve a számítógép alkalma-

zása hozott új fordulatot. Az adatbázisszerű feldolgozások Törökországban indultak meg legkorábban. A módszertanról először Mehmed Ali Ünal és Zeki Arıkan írt,⁴ majd 1998–2005 között a Török Történelmi Társaság (*Türk Tarih Kurumu*) által kezdeményezett „*Türkiye'nin Sosyal ve Kültürel Tarihi Projesi*” (TÜSOKTAR) néven futó széles körű program keretében Ramazan Acun vezetésével szandzsákösszeírások, alapítványi defterek és kádi-jegyzőkönyvek számítógépes feldolgozására kezdődtek kísérletek.⁵ 2005-től indult a „*Tapu Arşiv Bilgi Sistemi*” (TARBIS) című levéltári projekt, melynek célja a Törökországban található levéltári források állományvédelmi célzatú mikrofilmezésén és digitalizálásán kívül azok adatbázisszerű feldolgozása is.⁶ A programok alapján a török kollégák jellemzően onomasztikai, toponímiai és adott területre vonatkozó deftersorozatok összehasonlító elemzéseit végzik.

- 1 Heath W. Lowry: The Ottoman tahrir defterleri as a Source for Social and Economic History: Pitfalls and Limitations. In: *Türkische Wirtschafts- und Sozialgeschichte von 1071 bis 1920. Akten des IV. Internationalen Kongresses*. Herausgegeben von Hans Georg Majer und Raoul Motika. Wiesbaden, 1995. 183–185.
- 2 Káldy-Nagy Gyula: A dzsizje-defterek és tahrir defterek népességstatisztikai forrásértéke. *Történelmi Statisztikai Közlemények* 3. (1959) 1–2. 108–117.; Káldy-Nagy Gyula: Magyarországi török adóösszeírások. (Értekezések a Történelmi Tudomány Köréből. Új sorozat 52.) Bp., 1970. Dávid Géza: A simontornyai szandzsák a 16. században. Bp., 1982.; Hegyi Klára: A török hódoltság várai és várkatonasága I–III. Bp., 2007.
- 3 Káldy-Nagy Gyula: A csanádi szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása. Szeged, 2000.; Káldy-Nagy Gyula: A szegedi szandzsák települései, lakosai és török birtokosai 1570-ben. Szeged, 2008.
- 4 Mehmed Ali Ünal: Tahrir Defterlerinin Bilgisayarla Değerlendirilmesi Konusunda Bazı Program Denemeleri. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty 1987 Volume 2. Issue 1.* 146–164; Zeki Arıkan: Tapu Defterleri ve Bilgisayar. *Tarih ve Toplum* 96. (1991) 9–12.
- 5 Ramazan Acun: A multi-dimensional database for the social and cultural history of Turkey. *International Journal of Humanities and Arts Computing* 12. (2000) 187–202. A projekt hosszú távú célja Törökország gazdaság-, társadalom- és kultúrtörténetének széles körű vizsgálata 1300–1923 között a különböző időszakok összeírásai alapján. A projekt keretében két szoftver kidolgozására került sor TAVERMO= *Tarih Veri Modeli* és HiSQL=Historical SQL), melyek már nagyobb területek sajátosságainak összehasonlítását is lehetővé teszik a defterek adatai alapján. A kifejlesztett alkalmazások megtalálhatók a www.kaynakca.info oldalon. A projekt keretében elkészült munkák a következők: *Fatma Acun: Ottoman Administration in the Sancak of Karahisar-ı Şarki (1485-1569): An Analysis Based on Tahrir Defters*. The University of Birmingham, Centre for Byzantine Ottoman and Modern Greek Studies, Birmingham, 1994.; *Emine Erdoğan: Tahrir Defterlerine Göre Ankara'nın Sosyo-ekonomik Yapısı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs 2004. A Hacettepe Egyetemen működő Ramazan Acun munkái egyéb, a TÜSOKTAR keretei között megjelenő kiadványokat is inspiráltak: *Bahaeddin Yediyıldız- Ünal Üstün: Ordu Yönesi Tarihinin Kaynakları I–III*. Ankara, 1992–2002.; *Mehmet Öz: XV–XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*. Ankara, 1999.; *Yılmaz Kurt: Çukurova Tarihinin Kaynakları I*. Ankara, 2004.
- 6 <https://www.tkgm.gov.tr/tr/sayfa/tapu-arsiv-bilgi-sistemi-tarbis> (letöltés ideje: 2019.04.11.)

A Magyar Királyság területére vonatkozó oszmán kataszteri iratok (szandzsákösszeírások, tímárjavadalom jegyzékek, birtokadományozási naplók, fejadó jegyzékek) adatbázisokban történő feldolgozása itthon az OTKA K 108919 számú pályázatának támogatásával 2014-ben kezdődött meg.⁷ A projekt újszerűsége abban áll, hogy a kifejlesztett és az MNL Országos Levéltárának kutatótermeiben elérhető⁸ „Oszmán összeírások” című SQL adatbázis nem csupán elszigetelt deftereknek vagy egy területre vonatkozó egyes deftertípusoknak a vizsgálatát teszi lehetővé, hanem Magyarországon és tudomásunk szerint a világon is elsőként képes a korábbi mintavétel technikája helyett az általános és helyi tendenciák pontosabb megállapítását biztosító, egyes területekre vonatkozó különböző típusú defter-sorozatok teljes körű vizsgálatára és automatizált térképi megjelenítésére. Ezzel lehetővé teszi az összes török kori kataszteri anyag feldolgozását egyetlen adatbázisban, illetve megjelenítését egy kapcsolt térinformatikai (GIS) adatbázisban, amely további alapkutatásokat szolgálhat, akár a módszertani fejlesztéseket, akár a konkrét történelmi kérdések megválaszolását illetően. Napjainkban a jelen pályázat témájához némileg hasonló, ugyancsak 16–17. századi források (javadalomjegyzékek és birtokadományozási naplók) adatbázisszerű feldolgozása a Hacettepe Üниверіtesі Történelem Tanszékén Fatma Acun és Emine Erdoğan Özünlү, illetve az İstanbul Medeniyet Üниверіtesі Információs és Forrástani Tanszékén Bilgin Aydın vezetésével folyik. Az első pályázati ciklusban a kapcsolatfelvétel a török kollégákkal

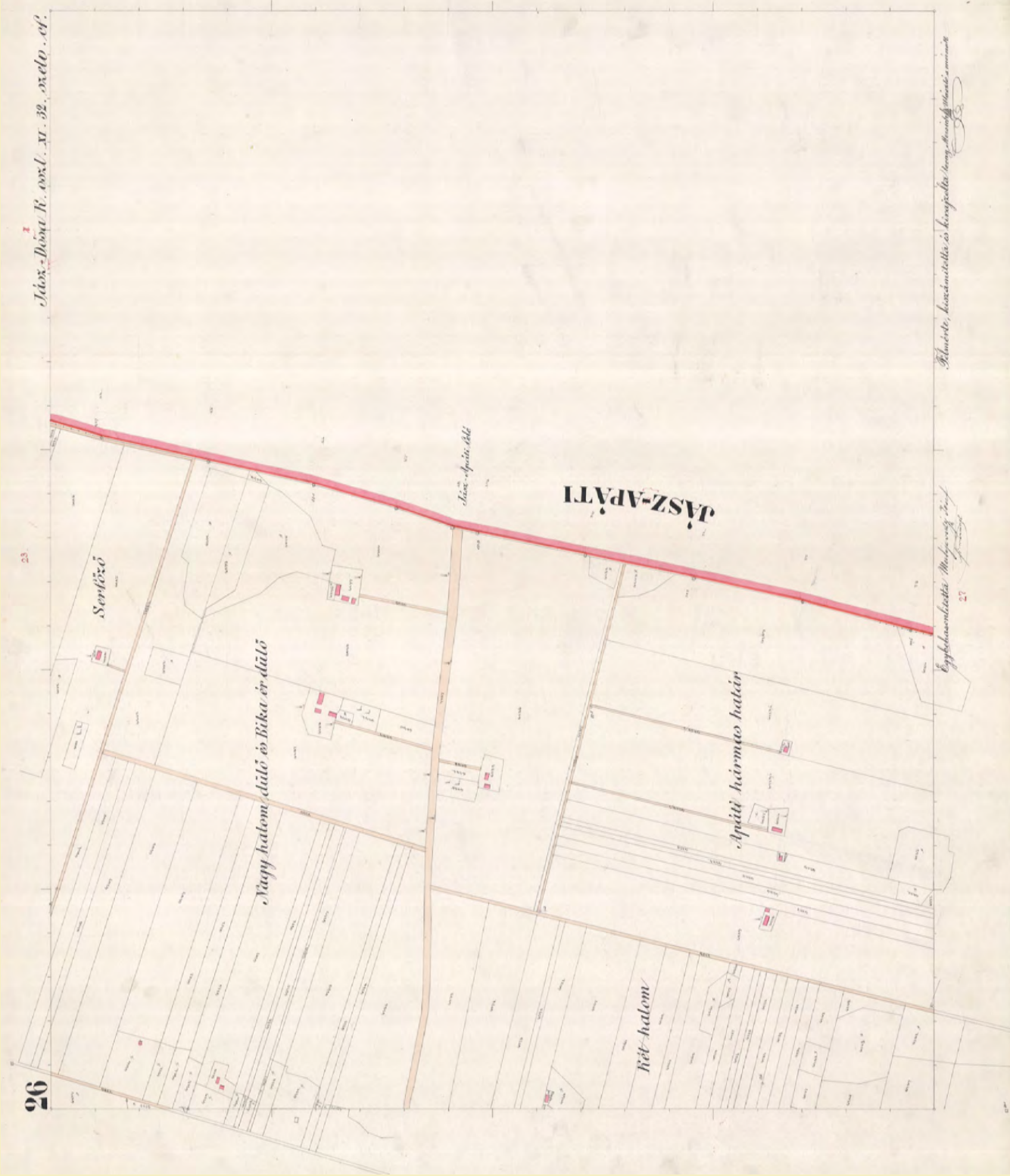
megkezdődött, jelen projekt időtartama alatt célunk a tapasztalatok kicserélése és egymás eredményeinek beépítése.

Megoldandó problémák

A multidiszciplináris projektet 4 év alatt kívánjuk megvalósítani két kutatóhely, az SQL-GIS adatbázisrendszert működtető és a feldolgozandó hungarikaanyagot őrző Magyar Nemzeti Levéltár (MNL), valamint a szakembereket biztosító MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont (BTK) konzorciumaként. A két nagy intézmény mellett a projekt megvalósításában részt vesznek az Újvidéki Egyetem szakemberei is, akik az MNL kutatócsoportjához csatlakoztak. (A jövőben tervezzük a most tapasztalatot szerző szerb kollégák közreműködésével a feldolgozások kiterjesztését a szendrői és a szerémi szandzsák területére is.) Ezzel a kutatás meghaladja a nemzeti kereteket, és megerősíti, hogy a megoldandó problémák nemzetközi figyelmet érdemelnek. A pályázat során további célunk minél szorosabb szakmai együttműködés a Bilkent Üниверіtesі Halil İnalçık Osmanlı Araştırmaları Merkezi (HICOS), illetve a Hacettepe Üниверіtesі és a İstanbul Medeniyet Üниверіtesі munkatársaival is, akik szintén érdekeltek a hasonló jellegű kutatásokban. A támogatási összeget hungarikakutatásra, 4 szandzsák mintegy 130 összeírásának adatbázisszerű és térinformatikai forrásfeldolgozására, az SQL és GIS adatbázisok technikai továbbfejlesztésére, az eredmények könyvekben, tanulmányokban, nyilvános adatbázisokban történő publikálására, illetve a kutatások konferenciákon való bemutatására kívánjuk felhasználni.

7 Az adatbázisrendszer egy SQL rendszerű relációs adatbázis („Oszmán összeírások”) és egy GIS rendszerű térinformatikai adatbázis összekapcsolásából áll. Az adatbázisok az MNL OL szerverén működnek és kutatótermeiben érhető el. Az „Oszmán összeírások” adatbázisa interneten 2019 második felétől, az MNL publikus, interneten elérhető segédlet adatbázis-szolgáltatási keretrendszerének pillanatnyilag zajló átalakítását követően lesz elérhető. A web 2.0-ás technológiákat is alkalmazó új levéltári keretrendszer várhatóan a térinformatikai adatbázis interaktív használatát is lehetővé teszi majd. Az adatbázisrendszer alkalmazásával az OTKA K 108919 számú pályázat eredményeként a hatvani, füleki, mohácsi, görögali, pécsi, szigetvári szandzsákok 250 tematikus közigazgatási, településhálózat, adóztatási, népesedési valamint katonai- és pénzügyigazgatási térképe az adott területre vonatkozó oszmán összeírásanyag gazdagságától függő arányban az alábbi linken érhető el: <http://mnl.gov.hu/mnl/ol/terkepek>. (letöltés ideje: 2019.05.03.)

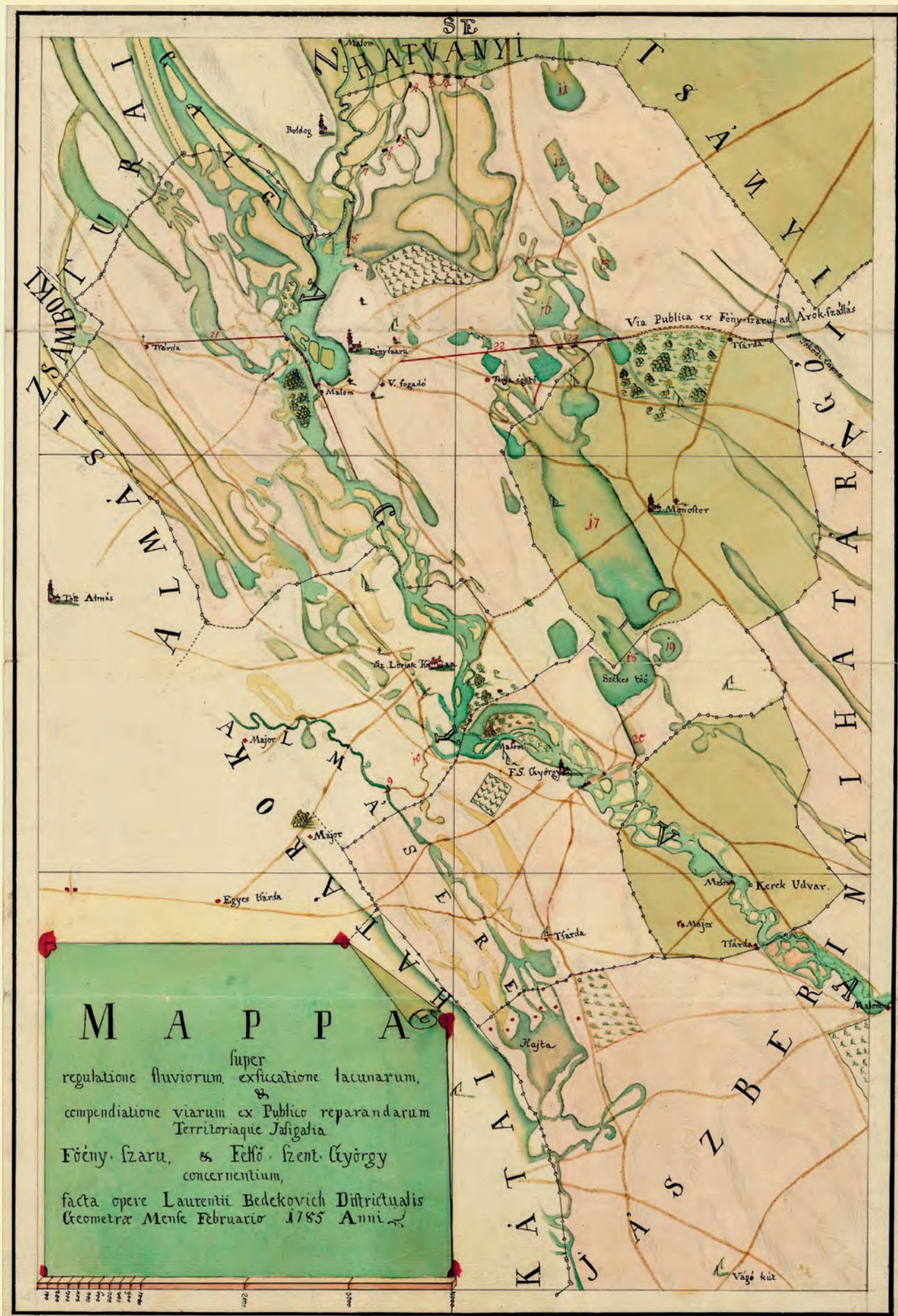
8 A relációs adatbázis 2020. január 22. óta „Oszmán összeírások gyűjteménye” címen elérhető az MNL honlapján az alábbi linken: <https://adatbazisonline.hu/adatbazis/oszman> (letöltés ideje: 2020.02.09.)

Felmérés, levezényeltetés és kiegészítés / Nagy-Ápáti / 1884

Egybevárosítás / Mészáros / 1884

- A Jászdózsa és Jászapáti közötti jelkő Jászdózsa kataszteri térképén, 1884 (MNL OL, S 78 - 124. téka - Jászdózsa - 27). L. ehhez Csima Péter cikkét

■ Bedekovich Lőrinc: Jászfényszaru és Jászfelsőszentgyörgy környékének vízrajzi és úttérképe, 1785 (MNL OL, S 12 - Div. XIII. - No. 30.). L. ehhez Horváth Gergő cikkét